

Možnosti vzdelávania národnostných menšín (v materinskom jazyku) na Slovensku v rokoch 1945 - 1948

Soňa Gabzdilová, Spoločenskovedný ústav SAV, Košice, gabzdil@saske.sk

GABZDILOVÁ, Soňa. Possibilities of education of ethnic minorities (in their mother language) in Slovakia during years 1945 - 1948. Individual and Society, 2000, Vol. 3, No. 1.

Czechoslovakian government and leading political parties decided, that after the end of the world war II Czechoslovak Republic will be renewed as the national state of Czechs and Slovaks without non-Slavic minorities - Germans and Hungarians. On the base of conclusions of Potsdam Conference were members of German minority deported. Deportation was preceded by loss of state citizenship according to Decree of President of Republic no. 33/1945 ZB. Z. a. n. On the base of cited Decree, also ethnic Hungarians lost Czechoslovak citizenship. Number of Germans who after deportations remained in Czechoslovakia was approximately 25 000. These persons were denied education in their mother tongue. This, one of the elementary rights, was denied them till beginning of twentieth century. In the sphere of education situation of Hungarians was same - teaching in the Hungarian language was not realized during years 1945 - 1948 in any type of schools. Situation began gradually change at the end of year 1948, paradoxically in the period of dictate of one political party - Communist Party of Czechoslovakia. General turn-over in the status of Hungarian minority in Czechoslovakia was initiated by geopolitical change in the Central Europe, when Hungary and Czechoslovakia found themselves in so called socialist camp, dominated by Soviet Union. In different situation lived during this period Ukrainians and Ruthenians, whose children have right to educated in their mother tongue in educational institutions for children, in elementary schools and in high schools. However, situation of these children was complicated by differing opinions toward use of language.

Education. Ethnic minorities. 1945 - 1948.

Koncepcia obnovenia Československej republiky v čase blížiaceho sa konca druhej svetovej vojny, ako štátu bez neslovanských menšín, predpokladala okrem odsunu nemeckého obyvateľstva aj transfer Maďarov. Autormi tohto projektu boli vedúci predstavitelia československého exilu v Londýne (najmä E. Beneš a jeho politické okolie). Ideu odsunu Nemcov a Maďarov z Československej republiky prijalo postupne za vlastnú aj vedenie KSČ v Moskve.

Politická reprezentácia domáceho slovenského odboja nemala v čase blížiaceho sa konca druhej svetovej vojny vypracovanú ucelenú koncepciu budúceho postavenia etnických minorít. To ale neznamená, že existenciu menšín ignorovala, resp. obchádzala. Venovala im pozornosť skôr z praktickej stránky.

Ani jedno nariadenie Slovenskej národnej rady (SNR), dokument, alebo vyhlásenie politickej reprezentácie (KSS, Občiansky blok) z konca roka 1944 a začiatku roka 1945 sa nezmieňujú o prípadnom odsune nemeckej, či maďarskej menšiny zo slovenského územia.

Vzdelávania detí a mládeže nemeckej a maďarskej národnosti na Slovensku v ich materinskom jazyku sa týkalo nariadenie SNR č. 6 zo 6. septembra 1944, na základe ktorého sa maďarské a nemecké deti mohli učiť po maďarsky a po nemecky v ľudových školách zriadených do 6. októbra 1938. Vzdelávacie inštitúcie

ostatných kategórií a stupňov boli zrušené.¹

Podľa nariadenia SNR č. 5 zo 6. septembra 1944 boli na Slovensku poštátne školy, bez rozdielu vyučovacieho jazyka, od detských opatrovní a útulní až po školy vysoké.²

Reprezentácia domáceho slovenského odboja nemala priamy vplyv na formovanie politických koncepcií obnovy Československej republiky. Do rokovania mala možnosť vstúpiť len v "konečných fázach" utvárania programu vlády obnoveného Československa. Jej úsilie a pozornosť boli sústredené na to, aby presadila uznanie Slovákov za samostatný národ a jeho zrovnoprávnenie s národom českým. Zásadné princípy vo vzťahu k menšinám prezentované vedúcimi českými politickými silami však prijala a stotožnila sa s nimi.

Program prvej vlády obnovenej republiky, vlády Národného frontu Čechov a Slovákov, nazývaný Košický vládny program (KVP), v VIII. kapitole v hlavných rysoch vymedzoval postoj a zásady vládnej moci k nemeckej a maďarskej minorite. Nezakotvil pôvodne stanovený zámer československej politiky "definitívne vyriešiť" problém neslovanských menšín v obnovenom štáte, čo vzhľadom na medzinárodnopolitické aspekty v tej dobe ani nebolo možné. KVP proklamoval, že Nemci a Maďari budú zbavení československého štátneho občianstva, môžu však optovať pre Československo, ale s tým, že právo individuálneho rozhodnutia o každej žiadosti bude v kompetencii štátnych orgánov.³ Výnimku tvorili antifašisti, ktorým malo byť štátne občianstvo potvrdené.

Problematike vzdelávania nemeckej a maďarskej menšiny bola venovaná XV. kapitola KVP, ktorá stanovila, že v celej republike, v Čechách i na Slovensku, až do konečného rozhodnutia o nemeckej menšine, budú uzavreté všetky nemecké školy.⁴ Vo vzťahu k Maďarom deklarovala uzavretie maďarských škôl v slovenských mestách,⁵ ale situáciu maďarských vzdelávacích inštitúcií mimo miest bližšie nedefinovala. Pritom podstatná časť ľudových škôl s maďarským vyučovacím jazykom sa nachádzala v obciach a na dedinách, čo podmieňovala skutočnosť, že prevažná väčšina maďarského obyvateľstva žila na vidieku.

K otázkam vzdelávania Rusínov a Ukrajincov sa nový vládny program nevyjadroval. Bolo však zrejmé, že naznačená nová zahraničnopolitická orientácia, ktorá našla odraz aj v celkovom znení vládneho dokumentu, bude predpokladom pre priaznivý rozvoj ich škôl. Potvrdením tohto trendu boli vyhlásenia v XV. kapitole, ktoré okrem iného uvádzali, že "bude z našich učebníc a pomůcek odstraněno vše, co tam bylo antisovětského, mládež bude i náležitě poučovaná o SSSR."⁶

Aj keď KVP bol politickým dokumentom a nariadenia SNR mali v tom období na Slovensku platnosť zákona, je potrebné upozorniť na kontradiKCie v oblasti vzdelávania nemeckej a maďarskej menšiny medzi vyhláseným vládny programom a už spomínaným nariadením SNR zo septembra 1944. Pri porovnaní nariadenia Slovenskej národnej rady č. 6/1944 Sbieryky nariadení SNR s XV. kapitolou Košického vládneho programu je zrejmy rozdiel, evidentny najmä vo vzťahu k vzdelávacím inštitúciám s nemeckým vyučovacím jazykom. Nariadenie SNR totiž umožňovalo fungovanie nemeckých ľudových škôl - Košický vládny program túto možnosť vylučoval. Nesúlad je zrejmy aj u maďarských škôl. Tým, že vládny program sa zmieňoval o uzavretí maďarských škôl výlučne v mestách, dával priestor pre vyučovanie v školách s maďarským jazykom na vidieku, podobne ako nariadenie SNR č. 6/1944, ktoré tiež umožňovalo vzdelávanie detí maďarskej národnosti v ich materinskom jazyku na ľudových školách avšak bez toho, aby špecifikovalo miesto ich pôsobenia.

Po prijatí KVP vydala SNR 25. mája 1945 nariadenie č. 44 o úprave služobného pomeru štátnych a verejných zamestnancov. Paragraf 2 stanovil prepustenie štátnych a verejných zamestnancov nemeckej a maďarskej národnosti zo služieb bez akýchkoľvek nárokov vyplývajúcich zo služobného pomeru. Pre určenie národnosti bol smerodajný pôvod, jazyk komunikácie používaný v rodine, resp. prihlásenie sa k národnosti po 6. októbri 1938.⁷

Spoločensko - politická situácia bola síce pre vzdelávanie Rusínov a Ukrajincov priaznivá, ale stav komplikovala rozdielna jazyková orientácia obyvateľstva severovýchodného Slovenska. U väčšiny obyvateľstva regiónu prevládalo rusínske (karpatoruské) cítenie podporované gréckokatolíckou cirkvou. V bežnej komunikácii obyvateľstvo používalo takmer výhradne miestny dialekt. Bol síce všeobecne rozšírený, ale všetky pokusy o jeho uzákonenie ako spisovného jazyka skončili neúspešne. Inteligencia zotrvala na ruskej orientácii, v oficiálnom styku preferovala ruštinu. Tretí prúd, ktorý je možné definovať ako ukrajinský smer, bol medzi obyvateľstvom severovýchodného Slovenska najmenej rozšírený, pretože na rozdiel od Zakarpatska nemal temer žiadne tradície a literárny ukrajinský jazyk prakticky nikto neovládal. V praxi, pri písaní kníh, učebníc, ako aj vo vzdelávacom procese na školách sa používal ruský jazyk, alebo tzv. jazyčie, ktoré vzniklo kombináciou slovnej zásoby a gramatických pravidiel cirkevnej slovančiny,

ruského jazyka a miestneho dialektu. Vzdelávacie inštitúcie označované ako ukrajinské školy boli tak v tej dobe ukrajinskými len svojím názvom.⁸

Vedúci predstavitelia Ukrajinskej národnej rady Prjaševščiny (UNRP), ktorá vznikla 1. marca 1945 ako národnopolitický orgán reprezentujúci záujmy všetkých Ukrajincov a Rusov na Slovensku, vyhlásili UNRP za výlučne kompetentnú riešiť ich školské záležitosti. Už 22. apríla 1945 plénum UNRP schválilo memorandum Ukrajincov žijúcich na Slovensku, ktoré v tretej časti obsahovalo aj požiadavky v oblasti školstva. UNRP žiadala, aby v okresoch, kde žijú Ukrajinci boli v potrebnom počte zriadené ukrajinské a ruské školy všetkých typov. Ďalej požadovala vytvoriť pri Povereníctve školstva a osvety SNR osobitný referát pre školy s ukrajinským a ruským vyučovacím jazykom podriadený priamo povereníkovi, s tým, že vedúci referátu i celý personál by mal byť menovaný na základe návrhu UNRP. Na vysokých školách v ČSR sa domáhala zriadenia katedier ruského a ukrajinského jazyka.⁹

Komplex požiadaviek memoranda v oblasti školstva bol postupne realizovaný v júni a v druhej polovici roka 1945. Referát pre ukrajinské a ruské školy (RUŠ) začal pracovať 18. júna 1945 v Košiciach, kde mal ostať aj po likvidácii expozitúr povereníctiev SNR.

Štyri školské inšpektoráty pre ruské a ukrajinské školy vznikli na základe nariadenie Povereníctva školstva a osvety 6810/45 z 10. decembra 1945. V Medzilaborciach bol vytvorený školský inšpektorát pod vedením Š. Makara pre okresy Medzilaborce, Snina, Sobrance a Humenné. V Stropkove pre okresy Stropkov, Svidník, Giraltovce a Vranov nad Topľou školský inšpektorát riadil J. Chudík. Okresy Sabinov, Stará Lubovňa, Spišská Stará Ves a Kežmarok patrili pod inšpektorát so sídlom v Sabinove, ktorý viedol I. Šuťak. V Prešove sídlil inšpektorát pre okresy Prešov, Bardejov, Levoča, Spišská Nová Ves, Gelnica, ako aj pre ďalšie, v ktorých sa nachádzali ukrajinské školy. Do funkcie inšpektora bol menovaný A. Kapišovský.¹⁰

Uvedená nejednotná jazyková orientácia komplikovala situáciu vo vzdelávacom procese. Referát ukrajinských škôl vypracoval návrh, ktorý 9. augusta 1945 dal UNRP na vyjadrenie. Materiál doporučoval, aby sa v ľudových školách s ruským vyučovacím jazykom zaviedla výuka ukrajinského jazyka od 3. ročníka v takom rozsahu, v akom sa vyučovala ruština, s tým, že na školách s ukrajinským vyučovacím jazykom by sa postupovalo opačne. Podobné zásady sa navrhovali previesť aj na školách stredných a odborných.¹¹ Realizácia uvedených návrhov však v praxi nenašla uplatnenie. Vo všeobecnosti v tom období prevládali školy s ruským vyučovacím jazykom, resp. s tzv. jazyčím.

Na niektorých miestach severovýchodného Slovenska dochádzalo v roku 1945 v školských zariadeniach k zmene slovenského vyučovacieho jazyka na jazyk ruský. Túto situáciu podmieňovala jednak dobová atmosféra, ale aj rozsiahla aktivita UNRP, RUŠ a ukrajinských školských inšpektorátov. Zmena vyučovacieho jazyka neprebíhala vždy v súlade s mienkou a želaním obyvateľstva, čo v ďalšom období komplikovalo funkciu týchto školských zariadení.

Organizačná sieť ukrajinských škôl na východnom Slovensku sa po oslobodení rozširovala rýchlym tempom. Kým k 31. decembru 1945 mali Rusíni a Ukrajinci k dispozícii 3 materské školy, 260 ľudových škôl, 15 meštianskych a 3 stredné školy,¹² v školskom roku 1947/48 to bolo už 11 materských, 272 ľudových, 25 meštianskych škôl, ako aj 5 stredných.¹³

Radikálne odlišná bola situácia vo vzdelávaní detí a mládeže maďarskej a nemeckej národnosti, ktorá de jure (v zmysle nariadenia č. 6/1944 Sb. nar. SNR) mali mať možnosť výuky na ľudových školách vo svojom materinskom jazyku, de facto boli pomery iné. Na základe existujúceho prístupného archívneho materiálu i dobovej tlače je možné vyvodiť záver, že v slovenských krajoch koncom roka 1944 a následne v roku 1945 vyučovanie v nemeckých ľudových školách neprebíhalo. Táto situácia bola ovplyvnená priebehom vojenských operácií, ako aj masovou evakuáciou nemeckého obyvateľstva pred postupujúcou Červenou armádou koncom roka 1944. Od leta roku 1945 sa mnoho príslušníkov nemeckej menšiny vracalo do svojich domovov na Slovensko, prichádzali však do novej spoločensko - politickej situácii, do podmienok spoločnosti "budujúcej ľudovú demokraciu". V archívnych materiáloch deponovaných v Slovenskom národnom archíve v Bratislave je uvedené, že koncom roka 1945 tu bolo okolo 57 000 obyvateľov nemeckej národnosti.¹⁴ Povojnové pomery sa na Slovensku postupne konsolidovali, no politicko - spoločenská atmosféra nevytvorila reálnu bázu pre obnovu vzdelávania detí nemeckej národnosti v ich materinskom jazyku, hoci SNR nariadenie č. 6/1944 nezrušila.

Na ďalšie osudy príslušníkov nemeckej menšiny v celom Československu mali zásadný vplyv závery konferencie šéfov vlád USA, ZSSR a Veľkej Británie, ktorá sa konala 17. júla - 2. augusta 1945 v Postupime. Schválenie požiadavky odsunu Nemcov troma veľmocami umožnilo nakoniec československej vláde previesť vysídlenie nemeckého obyvateľstva po predchádzajúcom zrušení ich štátneho občianstva,

čo sa stalo dekrétom prezidenta republiky č. 33 z 2. augusta 1945. Keď sa v ČSR v roku 1950 uskutočnilo sčítanie ľudu oficiálne sa k nemeckej národnosti na Slovensku prihlásilo len 5 179 osôb.¹⁵ Tento stav bol podmienený viacerými skutočnosťami, zrejme okrem iného aj obavami zo strany príslušníkov nemeckej menšiny, ktorí na Slovensku ostali. Podľa údajov Ministerstva vnútra, ktoré viedlo v 50. rokoch dôslednú evidenciu Nemcov, žilo na Slovensku koncom piateho decénia ešte 22 692 osôb nemeckej národnosti.¹⁶ Aj keď Nemcom bol v roku 1968 priznaný štatút etnickej menšiny, jedno zo základných menšinových práv - právo na vzdelanie v materinskom jazyku im nebolo poskytnuté. Výuka v nemeckom jazyku sa začala postupne obnovovať až po roku 1990.

Československá vláda mala v pláne riešiť osud Maďarov podobne radikálnym spôsobom ako Nemcov. V ich prípade sa však situácia vyvíjala odlišným spôsobom. Súhlas k vysídleniu Maďarov československá diplomacia na medzinárodnej úrovni nedosiahla, a tak maďarská otázka v rokoch 1945 - 1948 pútala značnú pozornosť slovenskej politickej scény a štátnych úradov i inštitúcií. Maďari svojou početnosťou, koncentrovanosťou osídlenia, historickými súvislosťami i už spomínaným neschválením odsunu, predstavovali na Slovensku ďaleko "problematickejšiu" skupinu obyvateľstva ako nemecká menšina.

Začiatkom roka 1945 (do prijatia KVP) slovenské orgány presadzovali, aby sa deti maďarskej národnosti na oslobodenom území južného Slovenska mohli učiť v ľudových školách vo svojom materinskom jazyku. Ako uviedol zástupca povereníka SNR pre školstvo a národnú osvetu O. Pavlík v rozhovore s redaktorom Pravdy, škola bola v minulosti vhodným prostriedkom národnostného útlaku. Vo vzťahu k ďalšiemu postupu Povereníctva SNR pre školstvo a národnú osvetu na južnom Slovensku konštatoval, že povereníctvo zastáva názor, aby deti maďarskej národnosti mohli získať základné vzdelanie vo svojom materinskom jazyku. Zdôraznil však, že "na maďarských školách nebudeme trpieť nám cudzí a nepriateľský duch,...zamedzíme pestovanie starého hungarizmu a revizionizmu."¹⁷

V zmysle nariadenia SNR č. 6 zo dňa 6. septembra 1944 vyučovanie v maďarských ľudových školách skutočne prebiehalo. Povereníctvo školstva a osvetu vydalo 7. marca 1945 obežník s pokynmi týkajúcich sa organizovania výuky na ľudových školách na navrátenom území, ako aj zápisu do týchto škôl, ktorý sa mal realizovať v zmysle zásady "slovenské dieťa do slovenskej školy, maďarské dieťa do maďarskej školy".¹⁸

V súlade s uvedeným princípom konala aj Delegácia SNR pre oslobodené územie - napr. v poverení pre správny zbor mesta Lučenec 25. februára 1945 stanovila, aby pre deti maďarskej národnosti boli otvorené školy s vyučovacím jazykom maďarským, avšak s tým, že "učitelia exponovaní z Maďarska na nich vyučovať nesmú".¹⁹ Z ostatných učiteľov maďarskej národnosti mohli vyučovací proces realizovať tí, ktorí nemali negatívny vzťah (neboli nepriatelia) k slovenskému národu, k ČSR a boli demokraticky orientovaní. Obežník Povereníctva pre školstvo a osvetu z 10. marca 1945 upozorňoval, že maďarské ľudové školy je možné utvoriť len v tých obciach, v ktorých existovali pred 6. októbrom 1938.²⁰

V súlade s prijatými princípmi riešenia maďarskej otázky, prezentovanými československou vládou, sa koncom apríla 1945 prestali otvárať ďalšie ľudové školy s vyučovacím jazykom maďarským a v máji 1945 bola zastavená výuka už na fungujúcich maďarských školách.²¹ Na mnohých sa však školský rok ešte dokončil.²² V nastávajúcom učebnom roku 1945/1946 sa vyučovanie v maďarskom jazyku nezačalo, a to i napriek tomu, že SNR nariadenie o zrušení ľudových škôl s vyučovacím jazykom maďarským nevydala.

Príslušníci maďarskej menšiny chápali však možnosť vzdelávania detí v materinskom jazyku ako prirodzenú. Aj po roku 1918, keď sa po rozpade Rakúsko - Uhorska ocitli mimo územia Maďarska, v novovytvorenej ČSR, deti a mládež maďarskej národnosti sa mohli vzdelávať v maďarskom jazyku. Ako na to upozornili obyvatelia Galanty, Maďari mali mať aj po skončení druhej svetovej vojny v tých obciach, kde dosahovali väčšinu, "kultúrne a demokratické právo na vyučovací jazyk maďarský bez toho, že by to malo čokoľvek spoločné s politikou."²³

Uvedený radikálny postup zo strany štátnych ohránov vo vzťahu k vzdelávaniu detí maďarskej národnosti vychádzal z predpokladu, že podstatná časť maďarského obyvateľstva bude v krátkom čase v dôsledku výmeny obyvateľstva, ako aj jednostranného odsunu, už mimo slovenského územia. Československá strana počítala aj s tým, že takýto nekompromisný a jednoznačný postup, ako je odopretie vzdelávania v materinskom jazyku, bude slúžiť ako dôkaz, že je rozhodnutá neustúpiť od snahy definitívneho vyriešenia maďarskej otázky. Bola to taktiež istá forma nátlaku na Maďarsko. Návrhy zo strany povereníctva školstva a osobne L. Novomeského, aby sa umožnilo vyučovanie maďarským deťom v ich rodnom jazyku i v priebehu československo - maďarských rokovaní, neboli akceptované. Československá strana predpokladala obnoviť vyučovanie v maďarskom jazyku (pre tú časť obyvateľstva, ktorá by bola mohla na Slovensku zostať - antifašistov) až vtedy, keď bude "vyriešený" problém maďarskej menšiny k spokojnosti ČSR.

Ojedinelú výnimku v tej dobe predstavovalo vyučovanie náboženskej výchovy Reformovanej kresťanskej cirkvi (kalvínskej), ktorá sa na školách realizovala aj v jazyku maďarskom. Kým v 96 školských zariadeniach sa náboženstvo vyučovalo v jazyku slovenskom, na 224 školách v maďarčine, pretože podľa názoru cirkevných predstaviteľov neexistovali pre náboženskú výchovu detí v jazyku slovenskom vhodné jazykové predpoklady. Okrem toho kalvínska cirkev organizovala aj tzv. nedeľné školy, v rámci ktorých vyučovanie v jazyku slovenskom prebiehalo na 18 farách a v maďarskom na 118.²⁴

Po neúspechu presadiť na medzinárodnej scéne vysídlenie maďarského obyvateľstva z ČSR, začali sa vytvárať koncepcie na vnútorné riešenie maďarskej otázky, a to tak, aby v konečnom dôsledku bola naplnená idea existencie republiky ako štátu Čechov a Slovákov bez neslovanských menšín. Išlo o výmenu obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, reslovakizáciu a vysídľovanie Maďarov do Čiech. Ďalej to bol celý komplex opatrení jednak na úseku hospodárskom, ale i na poli školstva a kultúry - išlo fakticky o absenciu vzdelávania v jazyku maďarskom, o zrušenie spolkov, kultúrnych a ľudovýchovných inštitúcií. Nasledovali ďalšie reštrikcie, ako zamedzenie používania maďarského jazyka v úradnom styku, premenovávanie obcí a miest, opatrenia na úseku ľudového súdництва, vnútorné presídľovanie v rámci územia Slovenska.

Napriek tomu, že problematika maďarskej menšiny pútala pozornosť politickej scény Slovenska, oblasť maďarského školstva na Slovensku bola tým fenoménom, o ktorom sa od leta 1945 nediskutovalo, samotné školské otázky neboli predmetom politických rokovaní, diskusií. Ani jedna z dvoch najvýznamnejších politických strán na Slovensku - Demokratická strana a komunistická strana tejto problematike nevenovali pozornosť, podobne ani Slovenská národná rada i Zbor povereníkov. V školskej otázke panovala zhoda politických subjektov - odmietavé stanovisko k výuke v maďarskom jazyku. Aj keď jednotlivé politické i štátne subjekty na Slovensku i v Čechách zotrvali na negatívnom postoji k vzdelávaniu v jazyku maďarskom až do roku 1948, isté signály po korigovaní zazneli.

Koncom roka 1947 sa v Československu začali objavovať náznaky nového pohľadu na problematiku maďarskej menšiny. Ako o jednom z prvých opatrení, ktoré by bolo malo priniesť zmenu do života a postavenia maďarského obyvateľstva, sa uvažovalo práve o obnovení výuky v maďarskom jazyku. Vývoj v Československu v tom období smeroval už zreteľne doľava a v susednom Maďarsku sa po parlamentných voľbách (august 1947) stala najsilnejším politickým subjektom komunistická strana. Víťazstvo maďarských komunistov ovplyvnilo zmenu postoja Moskvy aj k problematike maďarskej menšiny na Slovensku. Na ustanovujúcej schôdzi Informačného byra komunistických a robotníckych strán 21. - 27. septembra 1947 predstaviteľ maďarskej delegácie J. Révay kritizoval nepriaznivé postavenie Maďarov na Slovensku. "Nemôžeme sa nestarať o to, že nemajú občianske práva (školy)",²⁵ zdôraznil J. Révay. Na KSČ bol vyvinutý tlak, aby sa zasadila o urýchlené riešenie maďarskej otázky v duchu "proletárskeho internacionalizmu".

KSČ otázku priznania menšinových práv Maďarom spájala s prevzatím politickej moci. Vedúci činitelia tejto strany si uvedomovali, že bez monopolu moci by ústretovosť voči maďarskej menšine značne skomplikovala postavenie KSČ na československej politickej scéne. Na zasadnutí ÚV KSS 14. januára 1948 V. Clementis informoval, že v súlade s KVP, ako aj programom kabinetu K. Gottwalda, vláda v princípe nemení svoju politiku voči maďarskej menšine ani na začiatku roku 1948. Predsedníctvo ÚV KSS v duchu prednesenej správy prijalo uznesenie, ktoré ukladalo komunistom na Slovensku pracovať tak, aby vo verejnosti prevládalo presvedčenie, že strana svoje stanovisko voči maďarskej minorite nebude meniť a nebude realizovať ani politiku priznania menšinových práv Maďarom. Uvedené uznesenie bolo reakciou i na hlasy šíriace sa z Maďarska o tom, že v ČSR budú maďarskému obyvateľstvu čoskoro priznané menšinové práva.²⁶

Uzúrpácia politickej moci KSČ vo februári 1948, nastolenie diktatúry proletariátu a realizácia "programu výstavby socialistického systému" posunuli celý komplex národnostných vzťahov, vrátane postavenia etnických menšín, do kvalitatívne novej polohy. Komunistická strana Československa v dôsledku zahraničnopolitických súvislostí - vonkajšieho tlaku ZSSR a Informbyra - začala postupne presadzovať tendenciu smerujúcu k vráteniu štátneho občianstva príslušníkom maďarskej a nemeckej minority, k priznaniu menšinových práv Maďarom.

Zákon č. 95/1948 Sb. o základnej úprave jednotného školstva z 21. apríla 1948 sa k problematike vzdelávania detí a mládeže v jazyku maďarskom, nemeckom, ruskom explicitne nevyjadroval. Školský zákon stanovil, že vyučovacím jazykom v Čechách, na Morave a v Sliezsku je jazyk český, na Slovensku jazyk slovenský. V paragrafe 3, odseku 2 síce pripúšťal, že v otázke vyučovacieho jazyka môže vláda určiť i výnimky.²⁷

Zákon stanovil školám spoločný výchovný cieľ a každému druhu a stupňu určil vzdelávaciu úlohu. Vzdelanie a výchova mali tak byť založené na rovnakých ideových základoch a mali smerovať aj k jednotnému cieľu. Školy mali vychovávať "národne a politicky uvedomelých občanov ľudovodemokratického štátu, statočných obrancov vlasti a oddaných zástancov pracujúceho ľudu a socializmu".²⁸ Vzdelanie a výchova na všetkých typoch a stupňoch škôl bez rozdielu vyučovacieho jazyka začali realizovať v súlade s ideológiou vládnucej KSČ.

Po februári 1948 začala komunistická strana vo vzťahu k Maďarom žijúcim na Slovensku postupne obnovovať i jedno zo základných práv menšín - právo na vzdelanie v materinskom jazyku, avšak vo vzťahu k príslušníkom nemeckej minority sa situácia nemenila ani v "štáte pracujúceho ľudu, v štáte robotníkov a roľníkov". Aj keď problémy v oblasti vzdelávania mladej generácie maďarskej národnosti bolo možné riešiť len postupne, v praxi prevažovali snahy celý proces obnovy maďarských škôl značne urýchliť. Veď už v školskom roku 1950/51 bolo v prevádzke 168 maďarských materských škôl, 530 národných (1 098 tried a 44 367 žiakov), 86 stredných (175 tried, 6 098 žiakov).²⁹ Na úrovni gymnázií a odborných škôl boli tri školské zariadenia, v ktorých sa učilo v jazyku maďarskom. Organizačná sieť vzdelávacích inštitúcií sa v prvej polovici 50.-tych rokov ďalej rozširovala, ale kvantitatívny rast nezriedka prebiehal na úkor kvality vyučovacieho procesu týchto vzdelávacích zariadení.

Organizačná sieť ukrajinských škôl sa po februári 1948 stabilizovala - v školskom roku 1948/49 bolo v prevádzke 51 materských škôl, 275 národných škôl, 3 gymnáziá, 1 učiteľská akadémia a 2 stredné odborné školy.³⁰ V nasledujúcom období bol vývoj týchto škôl v rámci ukrajinizácie poznamenaný direktívno - administratívnymi nariadeniami, ktoré mali negatívny dopad na ich vzdelávací proces (hlavne zavedenie ukrajínčiny ako vyučovacieho jazyka do škôl, kde sa dovtedy vyučovalo v ruštine, resp. sa používalo tzv. jazyčie, alebo i jazyk slovenský).

V rozpätí rokov 1945 - 1948 došlo v slovenských dejinách k radikálnemu obratu nielen v porovnaní s obdobím trvania slovenského štátu, ale aj s vývojom, akým prechádzalo Slovensko v čase predmníchovskej Československej republiky. Neslovanské menšiny, Nemci a Maďari, stigmatizované ako príčina rozbitia ČSR, boli na princípe kolektívnej viny zbavené občianskych práv, vrátane práva na vzdelanie v materinskom jazyku. Československá vláda usilovala o ich odsun z republiky. V prípade nemeckej minority bol tento zámer úspešný a väčšina Nemcov bola na základe súhlasu víťazných mocností (USA, Veľká Británia, ZSSR) z územia Slovenska odsunutá.

Zaradenie ČSR do tábora sovietskych satelitov po februári 1948 prinieslo zmeny aj v prístupe k otázke postavenia menšín, vrátane vytvárania minoritného školstva. Tento postoj bol však výrazne diferencovaný. Zatiaľ čo ukrajinská menšina (Rusínom bol status menšiny oficiálne priznaný až po novembri 1989) mala vo vzdelávacom procese realizovanom v jazyku ukrajinskom plnú podporu štátu a vláda napomáhala aj vzdelávaniu v jazyku maďarskom, príslušníkom nemeckej menšiny nebolo umožnené rozvíjať svoju kultúru a ani školstvo. To bola jedna z príčin, prečo Nemci boli viac prístupní asimilačným procesom.

Poznámky:

¹ Sbíerka nariadení SNR 1944 - 1945. Roč. 1944, čiastka 2, 7. IX. 1944.

² Tamže.

³ Faltys, A.(ed.): Dokumenty moderní doby. Praha 1978, s. 483 - 484.

⁴ Tamže, s. 492 - 493.

⁵ Tamže.

⁶ Tamže.

⁷ Sbíerka nariadení SNR 1944 - 1945. Roč. 1945, čiastka 9, 2. VI. 1945.

Novelu uvedeného nariadenia prijala SNR 23. VIII. 1945 pod č. 99.

⁸ Bližšie: Konečný, S.: Rusíni na Slovensku a ich národné vedomie v období socializmu. In: Gajdoš, M. - Konečný, S. (eds.): Etnické minority na Slovensku. Košice 1997, s. 71 - 72.

⁹ Bližšie: Bajcura, I.: Ukrajinská otázka v ČSSR. Košice 1967, s. 79.

¹⁰ Ričalka, M.: Rozvoj vzdelanostnej úrovne ukrajinského obyvateľstva v ČSSR po roku 1945. In: Čorný, M. (ed.): Socialistickou cestou k národnostnej rovnoprávnosti. Bratislava 1975, s. 81 - 82.

¹¹ Bližšie: Bajcura, I.:c. d., s. 151.

¹² Štatistická príručka Slovenska 1947. Bratislava 1947, s. 344, 346, 336, 320 a 322.

¹³ Gajdoš, M. - Konečný, S.: K politickému a sociálnoekonomickému postaveniu Rusínov - Ukrajincov na Slovensku v povojnových rokoch. Košice 1991, s. 37.

¹⁴ Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, fond (f.) Povereníctvo vnútra (PV) - pracovné tábory, krabica (kr.) č. 33.

- ¹⁵ Sčítaní ľudu v republike Československé ke dni 1. března 1950. Díl II. Praha 1958, s. 16.
- ¹⁶ Archív Ministerstva vnútra Slovenskej republiky Levoča, f. A 24, inventárna jednotka (inv. j.) 25.
- ¹⁷ Pravda, 20. februára 1945, s. 2.
- ¹⁸ Úradný vestník. Roč. 1945, č. 3, 14. apríla 1945.
- ¹⁹ SNA, f. Úrad Predsedníctva SNR, kr. č. 254. Citované podľa: Purgat, J.: Od Trianonu po Košice. Bratislava 1970, s. 263.
- ²⁰ Úradný vestník. Roč. 1945, č. 3, 14. apríla 1945.
- ²¹ Jablonický, J.: Slovensko na prelome. Bratislava 1965, s. 405.
- ²² Šutaj, Š.: Maďarská menšina na Slovensku 1945 - 1948. Bratislava 1993, s. 41.
- ²³ Štátny okresný archív Galanta, f. ONV Galanta, č. 2 602/adm. Citované podľa: Šutaj, Š.: c. d., s.42.
- ²⁴ Bližšie: Šutaj, Š.: Maďarská menšina a cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 - 1948. In: Gajdoš, M. - Konečný, S.: Etnické minority na Slovensku. Košice 1997, s. 21.
- ²⁵ SNA, f. G. T., č. 166/1. Citované podľa: Bobák, J.: Maďarská otázka v Česko....Slovensku (1944 - 1948). Martin 1996, s. 151.
- ²⁶ Národná obroda, 1. októbra 1947, s. 2.
- ²⁷ Zákon č. 95 z 21. apríla 1948 o základnej úprave jednotného školstva (školský zákon). In.: Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé, částka 38, 10. květen 1948.
- ²⁸ Tamže.
- Podľa zákona č. 95 bola školská vzdelávacia sústava členená do troch stupňov - I. stupeň predstavovali národné školy pre deti vo veku od 6 do 10 rokov, II. stupeň - stredné školy pre 11 až 14 ročných (bol to fakticky II. stupeň neskorších základných deväťročných škôl) a III. stupeň tvorili základné odborné školy, odborné školy, vyššie odborné školy a gymnáziá.
- ²⁹ SNA, f. Povereníctvo školstva (PŠ), kr. č. 179
- ³⁰ Gajdoš, M.: Rusíni (Ukrajinci) na Slovensku po roku 1989. In.: Gajdoš, M. - Konečný, S.(eds.): Etnické minority na Slovensku. Košice 1997, s. 88.